

УДК 331.5

Грищенко Ю.О.

здобувач

Навчально-наукового професійно-педагогічного інституту
Української інженерно-педагогічної академії**МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНО АКТИВНОГО НАСЕЛЕННЯ
ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ****MATERIAL SUPPORT OF ECONOMICALLY ACTIVE POPULATION
THROUGH SOCIAL UNEMPLOYMENT INSURANCE****АНОТАЦІЯ**

У статті проаналізовано сучасний стан ринку праці України й досліджено особливості системи соціального страхування на випадок безробіття, охарактеризовано загальний рівень зайнятості населення у 2011–2014 роки. Запропоновано напрями вдосконалення механізму регулювання безробіття в Україні та обґрунтовано пошук нових підходів до обмеження безробіття.

Ключові слова: зайнятість, безробіття, ринок праці, соціальний захист, державне регулювання зайнятості.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализировано современное состояние рынка труда Украины и исследованы особенности системы социального страхования на случай безработицы, дана характеристика общему уровню занятости населения в 2011–2014 годы. Предложены направления совершенствования механизма регулирования безработицы в Украине и обосновано поиск новых подходов к ограничению безработицы.

Ключевые слова: занятость, безработица, рынок труда, социальная защита, государственное регулирование занятости.

ANNOTATION

The article analyses the current state of the labor market of Ukraine and the peculiarities of the system of social insurance in case of unemployment, characterized by the overall level of employment 2011-2014. Proposed directions of improvement of the mechanism of regulation of unemployment in Ukraine and justified the search of new approaches to limit unemployment.

Keywords: employment, unemployment, labour market, social protection, state regulation of employment.

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення, що відбуваються на сучасному етапі розвитку національної економіки, призводять до суттєвих негативних змін на ринку праці, зокрема до достатньо значних обсягів рівня безробіття економічно активного населення і, як наслідок, до неефективного використання робочої сили. Сучасний стан керованості процесів на ринку праці й зайнятості, збереження таких негативних тенденцій, як високий рівень неформальної зайнятості, нелегальної трудової міграції, а також недоліки в працевлаштуванні незайнятих громадян державною службою зайнятості, свідчать про те, що в Україні ще не існує ефективного механізму державного управління зайнятістю. Тому однією зі складових і багатоаспектних проблем трансформаційної економіки є забезпечення зайнятості працездатних та соціальний захист незайнятого населення.

Сама система соціального захисту являє собою комплекс державних і суспільних соці-

ально-економічних заходів, які законодавчо закріплені та є гарантіями матеріального забезпечення певних категорій населення у випадку відсутності чи втрати ними постійних джерел доходу. Ці заходи гарантують також матеріальну підтримку малозабезпеченим групам населення.

Соціальне страхування на випадок безробіття розвивається в складному інституційному середовищі. За обмежених можливостей працевлаштування та низької заробітної плати близько 2 млн економічно активних громадян у віці 20–49 років працюють за кордоном. І хоча дані Держкомстату свідчать про те, що рівень безробіття в Україні знижується [1], ситуація на ринку праці критична. Сучасні негативні процеси та явища у сфері зайнятості накопичувалися багато років, їх джерела криються насамперед у площині загальноекономічної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми зайнятості, можливості вдосконалення державного регулювання й державної політики зайнятості розглядалися багатьма зарубіжними вченими, починаючи ще від Дж. Кейнса та К. Маркса. Проблеми ефективної зайнятості досліджували М. Алле, Р. Еренберг, М. Портер, Дж. Ріфкін, Р. Сміт, Й. Шумптер. Загальнотеоретичні основи розвитку ринку праці й зайнятості в Україні розглядалися в працях В. Близнюк, Д. Богині, В. Будкіна, Т. Заець, М. Корецького, Т. Коропчук, Т. Мірошніченко, Л. Шевченко. Зайнятість в умовах трансформаційної економіки досліджувалася в працях В. Герасимчука, А. Колота, В. Летюха, В. Секретарюка, Л. Чижова.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень, зазначених вище, існує суттєва проблема з матеріальним забезпеченням незайнятих громадян. У зв'язку з тим що кількість безробітних в Україні збільшується з кожним роком, а рівень матеріального забезпечення низький, вважаємо, що ця проблема актуальна і є своєчасною для подальших досліджень.

Мета статті. В умовах економічної кризи особливо нагальною є потреба в дослідженні проблем зайнятості, які виникли на ринку праці

України, зокрема варто приділити увагу пошуку надійних джерел фінансового забезпечення страхових резервів на випадок безробіття.

Виклад основного матеріалу. Кожна працююча людина має подбати про свій захист від тих негативних соціальних наслідків, що супроводжують структурну перебудову економіки, приватизацію підприємств, упровадження нових форм організації виробництва та праці. Як свідчить міжнародний досвід, досягненню цієї мети найбільше відповідає солідарна самозабезпечувальна система обов'язкового соціального страхування на випадок безробіття, яка може й забезпечує ефективний соціальний захист. Саме така модель і надає можливість уникнути зрівнялівки, утриманських настроїв, не послаблювати дієвості мотивів і стимулів до праці. Страхова система передбачає залежність отримання допомоги у зв'язку з безробіттям від вкладу застрахованої особи, зокрема від сплати страхових внесків і наявності страхового стажу.

Соціальне страхування не лише захищає працюючих, а й слугує механізмом суспільних інвестицій, доходи від яких повертаються у вигляді покращання якості життя населення, стабільності суспільства, формування спонукальних мотивів до праці, освіти й підвищення кваліфікації. Воно стало важливим засобом досягнення соціальної злагоди в суспільстві, запобігання зниженню рівня бідності. Право працюючих на це страхування набуло значення одного з найважливіших прав людини та громадянина [2, с. 78].

Правові засади здійснення соціального страхування визначаються Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [3]. Цей Закон розроблений відповідно до Конституції України й Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Він визначає правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Стаття 1 Закону зазначає, що загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття являє собою систему прав, обов'язків і гарантій, передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних послуг за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Видами забезпечення за Законом є такі:

- допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності;
- допомога по частковому безробіттю;
- матеріальна допомога в період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного;
- допомога на поховання в разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні.

Безробіття на сьогодні є однією з найгостріших проблем суспільства. У період кризової ситуації, яка призвела до гальмування економічного розвитку країни загалом і стану розбалансованості бюджету, до таких негативних наслідків, як спад виробництва, знецінення національної грошової одиниці, підвищення собівартості виготовленої продукції, скорочення робочих місць тощо, ще більше загострилась проблема зайнятості працездатного населення [3]. Тому особливо актуальним стало питання боротьби з безробіттям, дослідження шляхів його подолання з урахуванням іноземного досвіду. Країни, які належать до економічно розвинених, регулярно розробляють, фінансують і виконують програми зайнятості, що враховують специфіку конкретної соціально-економічної проблеми. Програми зайнятості умовно можна поділити на дві групи: активні підпрограми, тобто сприяння зайнятості, і пасивні – підтримання доходів.

Для України вирішення питань соціального захисту населення на сучасному етапі є надскладним, оскільки в перехідний до ринку період в умовах зниження обсягів виробництва скорочуються джерела надходжень до Державного бюджету, що обмежує розмір видатків на соціальні потреби.

Цілі, принципи й напрями державного регулювання зайнятості населення становлять теоретико-методологічні засади для розроблення конкретного механізму такого регулювання в перехідних до ринку умовах. Сучасний механізм регулювання зайнятості – поєднання ринкового механізму саморегулювання економічних процесів і системи заходів щодо державного сприяння зайнятості. До системи державного регулювання має входити законодавче, нормативно-правове та інформаційне забезпечення політики зайнятості, а також економічні, соціально-політичні й організаційно-адміністративні важелі її реалізації.

За даними Державного комітету статистики України [4], станом на 1 лютого 2013 року кількість зареєстрованих безробітних в Україні становила 564,5 тис. осіб. Найбільша кількість безробітних зареєстрована в Донецькій області (27,7 тис. осіб, або 6,5% у загально-

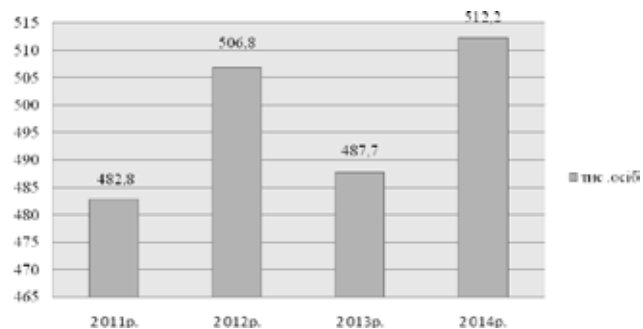

Рис. 1. Кількість зареєстрованих безробітних в Україні станом на 1 грудня 2011–2014 роки

Джерело: на основі даних [4]

му обсязі). Найменший рівень безробіття – у м. Києві (0,4% кількості населення працездатного віку), що зумовлено структурою ринку праці країни. Водночас цей показник станом на 1 січня 2014 року зменшився на 59,6 тис. осіб і становив 504,9 тис осіб, але станом на 1 грудня 2014 року від збільшився до 512,2 тис. осіб (рисунок 1).

Проте показник щодо рівня зареєстрованого безробіття не дає повного уявлення про загальну ситуацію з безробіттям у державі. Для визначення реальних масштабів зайнятості й безробіття використовуються дані вибіркового обстеження населення з питань економічної активності, в основу яких покладена методологія Міжнародної організації праці (долі – МОП).

Показник «рівень безробіття (за методологією МОП)» визначається у відсотках як співвідношення кількості безробітних віком 15–70 років від економічно активного населення відповідного віку. В Україні такі обстеження з 1995 року проводить Державна служба статистики.

За даними Державної служби статистики, рівень безробіття в Україні, визначений за методологією МОП, знизився з 7,8% (за 2012 рік) до 7,4% економічно активного населення (за 2013 рік). Найвищий рівень безробіття, визначений за методологією МОП, мав місце в Чернігівській області (11,9%), найменший – у м. Києві (6,6%). Це, по суті, збігається із ситуацією і в окремих країнах Євросоюзу. Так, рівень безробіття в Європейських країнах у 2012 р. становив в середньому 11,7%. Найвищий рівень безробіття зафіксований в Іспанії – 26,1%, низький рівень безробіття – в Австрії (4,3%), Люксембурзі (5,3%), Німеччині (5,3%).

Якщо розглянути особливості працевлаштування безробітних в Україні за видами економічної діяльності, то найбільшу частку посідає промисловість – 27,1%, тобто 207,4 тис. осіб. У сільському господарстві, мисливстві й лісовому господарстві у 2014 році було працевлаштовано 152,2 тис. осіб, що на 11,7% більше, порівняно з 2013 роком. Рівень зареєстрованого безробіття станом на 01 березня 2013 року становив 2,0% від кількості населення працездатного віку Серед причин незайнятості найбільший відсоток продовжує зберігатись за тими, хто був вивільнений з економічних причин, зокрема 34,5% безробітного населення станом на кінець 2013 року. Досить вагому частку безробітних посідають особи, не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх і вищих навчальних закладів. У 2013 році їх кількість становила 18,7%, а у 2012 році – 16,2%. Це змусило законодавчо закріпити стимулювання роботодавців до створення робочих місць для цієї категорії працівників. Конкретні мотиви закладені в новому Законі України «Про зайнятість».

В Україні гострою на сьогодні є проблема високої частки безробітних із вищою освітою.

Оскільки в країні існує велика кількість безробітних із вищою освітою, виникає питання про раціональність державної політики щодо фінансування навчання такої великої кількості студентів і правильності розподілу кількості місць для різних спеціальностей у системі вищої освіти. Питомо вага молоді в загальній кількості безробітних досягла 30%. Молодь становить окрему частину ринку праці, яка розвивається не так, як увесь ринок. З одного боку, вік сприяє високій відкритості, мобільності та сміливості в зміні та пошуку роботи, проте, з іншого боку, у молоді відсутній досвід роботи для того, щоб на рівних правах конкурувати на ринку праці.

З 01 січня 2013 року набув чинності Закон України «Про зайнятість населення» № 5067-VI, який визначає правові, економічні й організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, а також гарантії держави стосовно реалізації права громадян на соціальний захист від безробіття та права на працю [5]. В основу цього Закону покладено стимулювання роботодавців і найманих працівників до розвитку через фінансову, податкову й іншу підтримку, у ньому закладено взаємовигідні договірні відносини: для роботодавця – при оплаті за навчання перспектива отримання кваліфікованого працівника (спеціаліста), для особи – безоплатне навчання, гарантоване працевлаштування. Законом передбачено, що роботодавцю, який працевлаштовуватиме на новостворені робочі місця молоді та інших робоче місце, осіб віком від 50 років та інших із числа неконкурентоспроможних громадян на ринку праці строком не менше ніж на два роки, компенсуватимуться витрати, пов'язані зі сплатою єдиного соціального внеску без обмеження в розмірі заробітної плати протягом першого року. Установлено, що роботодавець, який протягом року забезпечував створення робочих місць і забезпечував виплату заробітної плати в розмірі, не нижчому за три мінімальні заробітні плати, у наступному році має право на зменшення розміру єдиного соціального внеску. У Законі передбачено стимулювання місцевої влади до покращення інвестиційного клімату в регіоні, створення нових робочих місць шляхом унесення зміни до Бюджетного кодексу України в частині збільшення нормативу відрахувань від податку на доходи фізичних осіб, що зараховується до доходів бюджетів сіл, селищ, міст районного значення, з 25% до 100%. Передбачено, що суб'єкт малого підприємництва, який створює нові робочі місця та працевлаштовує на них безробітних строком не менше ніж на два роки, протягом першого року отримує щомісячну компенсацію в розмірі мінімального страхового внеску. Позитивним сторонами Закону є також те, що тепер статус безробітного можна буде отримати з першого дня реєстрації в державній службі зайнятості, а не з восьмого, як це є за старим законом. Новий Закон також дає

змогу розв'язати проблему молодих фахівців стосовно відсутності досвіду роботи. Ще будучи студентом, молода людина може стажуватися на виробництвах строком до півроку.

Висновки. Проаналізувавши структуру й динаміку ринку праці України, можна констатувати той факт, що ринок праці України є незрілим, розбалансованим і малоефективним. Протягом усього періоду після початку економічних реформ держава так і не змогла сформулювати цілісну концепцію політики на ринку праці.

Отже, сформована модель українського ринку праці фактично перетворилася на перешкоду для ефективної реструктуризації зайнятості. Аналізуючи українську модель ринку праці, необхідно виокремлювати проблеми власне механізму ринку праці, його провідних каналів і проблеми, які мають макроекономічну природу й детермінують економічні механізми функціонування ринку. Основними базовими макроекономічними проблемами на шляху формування ефективної моделі ринку праці є такі:

- низька продуктивність праці;
- відсутність структурних змін в економіці країни;
- висока тіньова складова;
- низька ціна робочої сили;
- непривабливий інвестиційний клімат у країні.

Неврівноважена кон'юнктура українського ринку поєднує в собі протилежні тенденції: кон'юнктуру дефіциту праці й кон'юнктуру надлишку праці. В умовах України це виявляється в існуванні, з одного боку, вимушеної неповної зайнятості, а з іншого – утриманні надлишкової зайнятості. Підтримка кількості зайнятих на стабільному рівні досягається за рахунок зниження тривалості й інтенсивності праці. У такому випадку витрати пристосування не концентруються на вузькій групі безробітних, а розподіляються на значне коло осіб, чий по-

тенціал використовується лише частково. Це – феномен «вимушеної неповної зайнятості», який набуває широкого розповсюдження.

Вагомим механізмом адаптації ринку праці України є політика в галузі оплати праці. Рівень оплати праці в Україні низький не лише порівняно із загальним рівнем оплати праці в країнах з розвинутою ринковою економікою, а й з урахуванням фактичної продуктивності праці. Утримання низьких стандартів оплати праці та відсутність безпосереднього зв'язку між заробітками й ефективністю праці дестимулюючо впливають на зростання економічної та трудової активності, поліпшення якості людського капіталу.

Отже, загалом стан справ у соціальній сфері не є критичним, однак обсяги фінансування не відповідають сучасній економічній ситуації й потребам населення. Україна як соціальна держава має створити відповідні умови для підвищення матеріального забезпечення суспільства на рівні сучасних стандартів, задоволення його культурних потреб, гарантування особистої безпеки кожного громадянина та досягнення соціальної справедливості в процесі реалізації економічної політики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Попит та пропозиція робочої сили в 2011–2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Сільченко С.О. Соціальне страхування: реалії та перспективи правового регулювання / С.О. Сільченко // Проблеми законності. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2009. – Вип. 102. – С. 78–86.
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
4. Зареєстроване безробіття в 2011–2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Про зайнятість населення : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.